

MAREK LETKIEWICZ

SZTUKATORSKI WYSTRÓJ SKLEPIEŃ TZW. RENESANSU LUBELSKO-KALISKIEGO W 1. TERCJI XVII W.*

PRÓBA USTALENIA CHRONOLOGII, PROBLEM ROZPRZESTRZENIANIA SIĘ I ZASIĘGU

Z początkiem XVII w. pojawia się na ziemi lubelskiej nowy typ dekoracji sklepień. Formalnie i technicznie nie znajduje on uzasadnienia w tradycji regionu. Bezowocne, jak dotychczas, są także próby powiązania go z którąkolwiek ze znanych europejskich grup dekoracji sklepień, chronologicznie poprzedzających go lub współczesnych jego wczesnym realizacjom. Jest to dekoracja plastyczna operująca detalem odcisniętym w zaprawie piaskowo-wapiennej w sztancach na ziemi, następnie zaś naniesionym na zdobioną powierzchnię. Stapia ona w sobie elementy, których formę wypracowały epoki poprzednie: gotycki strukturalizm z renesansowo-maniezystyczną tendencją do kasetonowo-ramowych podziałów powierzchni sklepień. W zakresie detalu stanowi fuzję elementów zaczerpniętych z repertuaru późnego gotyku, renesansu oraz manieryzmu. Typ ten wraz z jego pochodnymi wykazuje zdumiewającą – ze względu na swą prowincjonalność – żywotność. Trwa przez cały wiek XVII, czego owocem jest ponad 200 obiektów rozmieszczonych na terenie całej Polski.

Przedmiotem niniejszego artykułu są jedynie obiekty, których powstanie przypada na 1. tercję XVII w. Grupa branych tu pod uwagę realizacji obejmuje ok. 70 dekoracji sklepień rozmieszczonych w ok. 30 obiektach architektonicznych, które zachowały do dziś swój wystrój. Liczba zachowanych wystrojów sztukatorskich pochodzących z 1. tercji XVII w. jest z pewnością nieco większa, wydaje się jednak słuszne wyłączenie ze zbioru tych obiektów, co do których literatura przedmiotu, archiwalia lub inne przesłanki nie pozwoliły na ugruntowanie przekonania o czasie ich powstania. Wyłączone

* Niniejszy artykuł powstał na podstawie fragmentów pracy magisterskiej *Sztukatorski wystrój sklepień tzw. renesansu lubelsko-kaliskiego w pierwszej tercji XVII w.*, pisanej pod kierunkiem dr. Tadeusza Chrzanowskiego w latach 1978-1979 na Sekcji Historii Sztuki KUL. Zawdzięczając wiele wskazówek i informacjom, jakie zyczliwie udzielił mi promotor pracy, pragnę w tym miejscu złożyć Mu serdeczne podziękowanie.

zostały także te obiekty, których fragmentaryczny stan zachowania pozwala jedynie na stwierdzenie faktu pierwotnego istnienia sztukaterii, lecz nie umożliwia postawienia wniosków, co do ich formy.

Chronologiczne zamknięcie zakresu niniejszej pracy konwencjonalnymi datami 1600-1633 wymaga uzasadnienia. Data początkowa znajduje swą motywację w fakcie, iż wkrótce po niej doszło do odbudowy spalonego kościoła Bernardynów w Lublinie (1602-1607), w trakcie której zastosowano po raz pierwszy dekorację omawianego typu. Data końcowa (1633) wyznacza orientacyjną granicę czasu, po której to dekoracja ta traci swój lokalny lubelsko-kaliski zasięg, rozprzestrzeniając się na obszar całego kraju.

Niniejszy artykuł porusza następujące zagadnienia: problem ustalenia chronologii obiektów grupy oraz problem sposobu rozprzestrzeniania się i zasięgu sztukaterii w 1. tercji XVII w.

Grupowanie wystrojów sztukatorskich sklepień tzw. typu lubelsko-kaliskiego według kolejności dat powstania napotyka na poważne trudności, które kwestionują niepodważalność zestawionego tu ciągu chronologicznego. Trudności te to niezwykła skąpość lub najczęściej całkowite milczenie źródeł na temat czasu powstania poszczególnych wystrojów sztukatorskich. W warunkach tych koniecznością stało się sięgnięcie do materiałów pomocniczych, nie odnoszących się bezpośrednio do czasu powstania wystroju. Z uwagi na ten fakt zaznaczyć należy, iż zestawienie poniższe ma jedynie charakter hipotetyczny.

Czynnością wstępną do przeprowadzenia grupowania chronologicznego jest poddanie grupy badanych obiektów selekcji, której podstawą jest zróżnicowanie źródeł, na jakich oparte są domniemania co do roku powstania każdego z wystrojów. Selekcja ta ułatwia dalszy tok postępowania, określa bowiem prawdopodobieństwo tak przeprowadzonego datowania oraz przypuszczalną granicę błędu w stosunku do hipotetycznie wyznaczonego roku powstania, ustaloną na podstawie porównań z informacjami dotyczącymi lepiej znanych obiektów.

Tylko nieliczne spośród zachowanych wystrojów sztukatorskich można datować w sposób bezpośredni i bezsporny. Podstawą do określenia czasu powstania są tu daty odcisnięte w stiuku, wśród dekoracji sklepień. Są to obiekty (przedstawione w porządku chronologicznym) w:

1. Czemiernikach, gdzie czas powstania sztukaterii na sklepieniach kościoła parafialnego określa data 1614 wyciśnięta w stiuku na łuku tęczowym od strony prezbiterium¹.

2. Chojnem koło Sieradza, gdzie czas powstania sztukatorskiego wystroju kaplicy p. w. Matki Boskiej przy kościele parafialnym określa wyciśnięta w stiuku, na kopule, data 1621².

¹ J. Kowalczyk. *Turobińsko-zamojski murator Jan Wolff oraz jego dzieła na Lubelszczyźnie*. „Biuletyn Historii Sztuki” 24:1962 z. 1 s. 124-125.

3. Turobinie, gdzie czas powstania sztukaterii na sklepieniach prezbiterium i kaplic kościoła parafialnego określają zachowane wśród dekoracji daty: pierwsza (1623) umieszczona w kluczu arkady tęczowej – od strony prezbiterium³ oraz druga – uszkodzona (.62.) – na fryzie belkowania, w kaplicy północnej⁴.

4. Lublinie, gdzie czas powstania sztukaterii kopuły kaplicy Firlejów przy kościele Dominikanów określa data 1630 odcisnięta w stiukowym kartuszu, umieszczonym na archiwolcie arkady wejściowej⁵.

Grupę drugą stanowią obiekty, które pomimo braku możliwości datowania bezpośredniego (z uwagi na niewystępowanie dat odcisniętych w stiuku wśród dekoracji sklepień) pozwalają z dużą dozą prawdopodobieństwa na określenie czasu powstania sztukaterii na podstawie informacji pośredniej, którą stanowi umieszczony wśród dekoracji zestaw herbów. Herby te wskazują na osobę fundatora sztukaterii, co w połączeniu z dodatkowymi danymi o jego życiu stanowi podstawę hipotetycznego określenia czasu powstania dekoracji sklepień. Są to obiekty (przedstawione w przypuszczalnym porządku chronologicznym) w:

1. Uchaniach, gdzie na sklepieniach nawy oraz kaplic kościoła parafialnego wyciśnięte są w stiuku herby odnoszące się do osoby Jana Mikołaja Daniłowicza, podskarbiego koronnego⁶. Jego zaangażowanie w przebudowę kościoła potwierdza umieszczony na portalu napis:

VIRGINIS ABSTITIT MIRAR TEMPLA DIANAЕ
QUI FANUM HOC INTRAT VIRGO MARIA TUUM
JOANNES NIC. DANIŁOWICZ
SUPREMUS REGNI TESAUR. FIERI CURAVIT
A. D. 1625

Rok 1625 jest hipotetyczną datą powstania sztukaterii i najwcześniejszą z możliwych z uwagi na fakt, że w okresie wcześniejszym przebudową kościoła zajmował się ojciec Jana Mikołaja, Mikołaj Daniłowicz, podskarbi koronny, zmarły w 1624 r.⁷

2. Szydłowcu, gdzie wśród wystroju kopuły kaplicy zamkowej zachował się w pendentywach herb odnoszący się do osoby Anny z Sapiehów Radziwił-

² J. Z. Łoziński. *Grobowe kaplice kopułowe w Polsce 1520-1620*. Warszawa 1973 s. 266.

³ Kowalczyk. *Turobińsko-zamojski murator* s. 123.

⁴ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*. T. 8: woj. lubelskie. Red. R. Brykowski, E. Rowińska. Z. 8: pow. krasnostawski. Opr. T. Sulerzyska, F. Uniechowska, E. Rowińska. Warszawa 1964 s. 68.

⁵ Łoziński. *Grobowe kaplice kopułowe* s. 308.

⁶ J. Kieszkowski. *Kościół w Uchaniach i jego zabytki*. W: tenże. *Artyści obcy w służbie polskiej*. Lwów 1922 s. 66, przyp. 4.

⁷ Kieszkowski. *Kościół w Uchaniach* s. 66, przyp. 3.

łowej, kasztelanowej trockiej, zmarłej w 1627 r.⁸ Wystrój sklepienia należy prawdopodobnie datować najpóźniej na 1627 r.

3. Radomiu, gdzie umieszczone wśród dekoracji kopuły kaplicy grobowej Jana Kochanowskiego, chorążego kozienickiego, herby oraz monogramy JK CHK, odnoszące się do osoby fundatora, pozwalają na przypuszczenie, iż sztukaterie pochodzą z okresu dobudowy kaplicy do prezbiterium kościoła parafialnego w latach 1630-1633⁹.

Grupa trzecia to obiekty nie zawierające wśród dekoracji sklepień informacji dotyczących okoliczności powstania sztukaterii. O czasie powstania wystroju sztukatorskiego wnioskować można pośrednio, na podstawie znajomości dat budowy obiektu. Oczywiście zastrzec się należy, iż rok ten nie musi pokrywać się z datą wykonania dekoracji sklepień z uwagi na to, że te, będąc materialnie związane z obiektem, nie są jednocześnie związane z nim konstrukcyjnie, co wyklucza konieczność równoczesnego powstania. Jednakże informacje odnoszące się do czasu budowy obiektu pozwalają chociażby na ustalenie *terminus a quo* powstania sztukaterii sklepień. Są to następujące obiekty (przedstawione w porządku chronologicznym, według dat budowy):

1. Markuszów, kościół p. w. Świętego Ducha, czas powstania sztukaterii sklepień *terminus a quo* to 1609 r., ustalony na podstawie treści napisu znajdującego się na płycie z czerwonego piaskowca, wmurowanej w posadzkę nawy przed prezbiterium. Napis brzmi: „Piotr Durie murarz tego kościoła z potom[stwem] i tem ktorzi się na poprawie jego przilożą postawił roku p[łańskiego] MDCIX”¹⁰. Wcześniejsza data powstania sztukaterii jest niemożliwa z uwagi na krótką historię budowy kościoła, fundowanego w 1608 r., o czym zaświadcza napis umieszczony nad portalem południowym kościoła: „Ad laudum Dei omnipotentis ecclesiam hac sub titulo SS Spiritus una cum hospitali vicino Gertrudis de Bnin Andreaone Opaliński marsalci regui filia Joannis Firlej Tresauri regni coniuga a fundamentis erexit dotavit. Anno domini MDCVIII”¹¹. Informację zawartą w powyższym napisie potwierdza wizytacja z 1675 r. (s. 75) oraz *Sumariusz praw i dokumentów kościoła szpitalnego w Markuszowie* w wizytacji z lat 1781-1782 (s. 950). Ostatnie źródło podaje wiadomość, że akt erekcyjny wystawiony został 24 maja 1608 r. w Krakowie przez biskupa krakowskiego Piotra Tylickiego¹².

⁸ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*. T. 3: woj. kieleckie. Red. J. Łoziński, B. Wolff. Z. 10: pow. radomski. Opr. K. Szczepkowska, E. Krygier, J. Z. Łoziński. Warszawa 1961 s. 51.

⁹ A. Kurzątkowska. *Głos w dyskusji nad referatem Jerzego Kowalczyka*. „Biuletyn Historii Sztuki” 24:1962 z. 1 s. 128.

¹⁰ J. Rusinek. *Kościół Św. Ducha w Markuszowie i jego twórca architekt Piotr Durie*. „Roczniki Humanistyczne” 10:1961 z. 3 s. 15

¹¹ Tamże s. 12-13.

¹² Cyt. za tamże.

2. Kazimierz Dolny, przebudowa korpusu kościoła farnego p. w. św. Jana Chrzyciela i św. Bartłomieja, ukończona w r. 1612 lub 1613. Pierwsza z dat, dwukrotnie wykuta nad szczytem wschodnim u podstawy sygnaturki, oznacza prawdopodobnie rok ukończenia robót ściśle architektonicznych podczas przebudowy kościoła. Druga wykuta była rzekomo na płycie kamiennej wmurowanej w ścianę kościoła, która zastąpiona jest napisem malowanym, znacznie późniejszym¹³. Jest rzeczą prawdopodobną, iż właśnie podczas tej przebudowy nawa i prezbiterium otrzymały sztukatorski wystrój sklepień.

3. Kalisz, kościół p. w. św. Mikołaja, dawniej kanoników laterańskich, obecnie parafialny. Odbudowany po pożarze w 1612 r. przez muratora Albina Fontanę¹⁴.

Czwarta grupa to obiekty wzmiankowane przez źródła współczesne. Liczyć się jednak należy z możliwością tego, że obiekty wymieniane jako istniejące nie posiadały jeszcze wystroju sklepień. Potwierdzeniem takiej ewentualności jest fakt wzmiankowania w r. 1622, przez A. Bzoviusa, kaplicy Firlejów przy kościele Dominikanów w Lublinie jako już istniejącej¹⁵, podczas gdy data wyciśnięta na stiukach sklepienia przesuwaa datowanie wystroju kopuły o osiem lat, na 1630 r. Są to następujące obiekty (przedstawione w porządku chronologicznym, według dat powstania źródeł):

1. Zamość, bożnica uwidoczniiona na sztychu Brauna z r. 1618¹⁶.

2. Lublin, kaplica Różańcowa przy kościele Dominikanów. Kaplicę tę własnym kosztem wzniosła Katarzyna z Biereckich Ossolińska, zmarła 6 maja 1624 r. w Przemyślu, rozporządziwszy, aby jej ciało było pochowane „...w kaplicy odemnie zmurowani pod tytułem Rożanca Świętego, w kościele Świętego Stanisława u Oyców Dominikanów w Lublinie w grobie którym ia dla siebie y potomstwa mego iesce zyjąc zgotować rozkazała”, o czym dowiadujemy się z testamentu fundatorki sporządzonego w Przemyślu przed notariuszem publicznym¹⁷.

3. Kazimierz Dolny, kaplica zw. Górskich p. w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Spisany w kwietniu 1625 r. testament Wawrzyńca Górskiego zawiera wzmiankę o świeżo ukończonej budowlu¹⁸.

Grupa piąta to obiekty, dla których często jedyną informacją dotyczącą ukończenia budowy lub przebudowy jest data konsekracji. Niekiedy znane są okoliczności fundacji, co stanowi dodatkowy materiał pomocniczy, umożli-

¹³ W. Husarski. *Kościół farny w Kazimierzu Dolnym*. Warszawa 1934 s. 9.

¹⁴ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*. T. 5: woj. poznańskie. Red. T. Ruszczyńska, A. Sławska. Z. 6: pow. kaliski. Opr. T. Ruszczyńska, A. Sławska, Z. Winiarz. Warszawa 1960 s. 21.

¹⁵ A. Bzovius. *Annalium ecclesiasticorum ...* T. 15. Coloniae 1622, cyt. wg Łoziński. *Grobowe kaplice kopułowe* s. 208.

¹⁶ T. Fabijewska-Żurawska. *Renesansowa bożnica w Zamościu* (mps pracy magisterskiej, 1955, BU KUL) s. 11.

¹⁷ J. A. Wadowski. *Kościół lubelskie*. Kraków 1907 s. 239.

¹⁸ J. Siennicki. *Kamienica Celejowska w Kazimierzu Dolnym*. Lublin 1929 s. 23-24.

liwiający wyznaczenie przedziału czasu, w którym przypuszczalnie dokonano prac budowlanych. Stanowi to materiał pomocniczy dla ustalenia czasu powstania dekoracji sklepień, przypuszczać bowiem można, że powstanie ich miało często związek właśnie z budową lub przebudową kościoła, czego prawdopodobieństwo zwiększa użycie stiuku do dekoracji innych elementów budowli, jak: obramień okien, portali czy głowic kapteli. Związanie powstania tych elementów z pracami muratorskimi nie nasuwa raczej wątpliwości ze względu na większą od sztukaterii sklepień ich integralność z budowlą. Dodać należy, iż rok konsekracji obiektów lepiej znanych nie pokrywa się z datą ukończenia ich budowy lub datą powstania dekoracji sklepień. Świadczy o tym poniższe zestawienie:

1. Czemierniki, kościół parafialny p. w. św. Stanisława:
data powstania stiuków – 1614¹⁹
data konsekracji – 1617²⁰
2. Markuszów, kościół poszpitalny p. w. Świętego Ducha:
data ukończenia budowy – 1609²¹
data konsekracji – 1611²²
3. Kazimierz Dolny, kaplica p. w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy przy kościele farnym:
wzmiankowana jako istniejąca – 1629²³
data konsekracji – 1631²⁴
4. Turobin, kościół parafialny p. w. św. Dominika:
data powstania sztukaterii – 1623²⁵
starania o konsekrację – 1630²⁶

Wyciągając wnioski z zestawionych tu danych należy stwierdzić, iż ukończenie budowy obiektu poprzedza konsekrację o około 2-3 lata (niekiedy więcej), co należy mieć na uwadze przy zapoznawaniu się z wykazem obiektów tej grupy. Są to obiekty (zestawione w porządku chronologicznym, według dat konsekracji) w:

1. Lublinie, kościół pobernardyński p. w. św. Pawła Apostoła. Konsekrowany 29 sierpnia 1607 r. przez biskupa samandryjskiego Stefana Hykę²⁷, po odbudowie kościoła spalonego w nocy z 20 na 21 maja 1602 r.²⁸.

¹⁹ Kowalczyk. *Turobińsko-zamojski murator* s. 124.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże s. 15.

²² Tamże s. 6.

²³ Siennicki. *Kamienica Celejowska* s. 23-24.

²⁴ W. Husarski. *Kazimierz Dolny*. W: *Rozprawy Komisji Historii Kultury i Sztuki Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*. T. 2. Warszawa 1953 s. 75.

²⁵ Kowalczyk. *Turobińsko-zamojski murator* s. 123.

²⁶ Łoziński. *Grobowe kaplice kopułowe* s. 209.

²⁷ Wadowski. *Kościół lubelskie* s. 525.

²⁸ J. Kowalczyk. *Kościół pobernardyński w Lublinie i jego stanowisko w renesansowej architekturze Lubelszczyzny*. „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”. 2:1957 z. 2 s. 129.

2. Czerniejowie, kościół p. w. św. Wawrzyńca. Kamień węgielny pod budowę położono w 1608 r.²⁹ Konsekrowany 20 lipca 1611 r. przez biskupa kijowskiego Krzysztofa Kazimierskiego³⁰.

3. Końskowoli, kościół p. w. św. Marka i św. Anny. Konsekrowany 16 czerwca 1613 r. przez Jana Próchnickiego, biskupa kamienieckiego, opata sieciechowskiego³¹.

4. Szczepieszynie, kościół p. w. św. Mikołaja. Konsekrowany w r. 1620 przez biskupa chełmskiego Jerzego Zamoyskiego³².

5. Rybitwach, kościół filialny p. w. Wszystkich Świętych. Konsekrowany w r. 1631³³.

6. Klimontowie, kościół poddominikański p. w. NMP i św. Jacka. Fundowany przez Zbigniewa Oleśnickiego w 1613 r. Konsekrowany w 1633 r.

Na pograniczu czwartej i piątej grupy pozostaje kolegiata zamojska. Na podstawie listu z 10 lipca 1601 r. Samuela Kunta do kanclerza Jana Zamoyskiego dowiadujemy się o budowie chóru muzycznego. Ponieważ sztukaterie znajdują się na podniebieniu tegoż chóru wnioskować należy, iż nie były wówczas jeszcze wykonane. Konsekracji kolegiaty dokonał 18 listopada 1637 r. biskup wołoski Jan Baptysta Zamoyski.

Istnieje jeszcze pewna liczba obiektów mających wystrój sklepień omawianego typu, którego wobec milczenia źródeł nie sposób datować z przybliżeniem pozwalającym na włączenie w zestawiany tu szereg chronologiczny. Na ogół są to sztukaterie założone w XVII w. na sklepieniach obiektów starszych, istnieje więc prawdopodobieństwo ich powstania w 1. tercji tego stulecia. Są to następujące obiekty (zestawione w porządku topograficzno-alfabetycznym):

1. Dys, kościół parafialny p. w. św. Jana Chrzciciela.
2. Janowiec, kościół parafialny p. w. św. Małgorzaty.
3. Kalisz, kościół Franciszkanów.

²⁹ M. Kurzątkowski. *Renesansowy kościół p. w. św. Wawrzyńca w Czerniejowie*. „Roczniki Humanistyczne” 6:1957 z. 4. s. 270.

³⁰ Wadowski. *Kościoty lubelskie* s. 457.

³¹ J. Żurawski. *Kościół poszpitalny p. w. św. Marka Ewangelisty i św. Anny w Końskowoli*. (mps pracy magisterskiej, 1954–1958, BU KUL) s. 7.

³² M. Komendecki. *Kościół parafialny p. w. św. Mikołaja w Szczepieszynie*. (mps pracy magisterskiej, 1956, BU KUL) s. 9.

³³ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*. T. 8: woj. lubelskie. Red. R. Brykowski, E. Rowińska. Z. 13: pow. opolski. Opr. Z. Winiarz, J. Wiercińska. Warszawa 1962 s. 32.

³⁴ J. Kowalczyk. *Kolegiata w Zamościu*. W: *Studia i Materiały do Teorii i Historii Architektury i Urbanistyki*. T. 6. Warszawa 1968 s. 33-35.

³⁵ W. Tatariewicz. *Typ lubelski i typ kaliski w architekturze kościelnej XVII w.* „Prace Komisji Historii Sztuki PAU”. 7:1937-1938 z. 1 s. 35.

4. Wąwolnica, prezbiterium dawnego kościoła parafialnego.
5. Zamość, kamienica (obecnie ul. Mickiewicza 10).
6. Zawichost, zakrystia przy kościele (obecnie parafialnym, dawniej Kларыsek i Franciszkanów).

Po przedstawieniu podstaw, na jakich oparto datowanie poszczególnych wystrojów sklepień, poniżej zestawiono hipotetyczną chronologię grupy:

1. Lublin, kościół pobernardyński p. w. św. Pawła Apostoła, 1602-1607.
2. Markuszów, kościół p. w. Świętego Ducha, 1609.
3. Czerniejów, kościół p. w. św. Wawrzyńca, 1608-1611.
4. Końskowola, kościół p. w. św. Marka i św. Anny, 1610-1613.
5. Kalisz, kościół p. w. św. Mikołaja, 1612.
6. Kazimierz Dolny, fara, 1612-1613.
7. Czemierniki, kościół p. w. św. Stanisława B. M., 1614.
8. Zamość, bożnica, 1618.
9. Szczebrzeszyn, kościół p. w. św. Mikołaja, 1617-1620.
10. Chojne, kaplica p. w. Matki Boskiej przy kościele parafialnym, 1621.
11. Turobin, kościół p. w. św. Dominika, 1623.
12. Lublin, kaplica Różańca św. przy kościele Dominikanów, 1624.
13. Uchanie, kościół p. w. Wniebowzięcia Panny Marii, 1625.
14. Szydłowiec, kaplica zamkowa, 1627.
15. Kazimierz Dolny, kaplica p. w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, 1629.
16. Lublin, kaplica Firlejów przy kościele Dominikanów, 1630.
17. Rybitwy, kościół p. w. Wszystkich Świętych, 1628-1631.
18. Radom, kaplica grobowa Jana Kochanowskiego przy kościele farnym, 1630-1633.
19. Klimontów, kościół poddominikański p. w. NMP i św. Jacka, 1630-1633.

Nie wiadomo, na ile powyższe zestawienie odpowiada stanowi pierwotnemu – o ile chodzi o liczbę uwzględnionych tu obiektów – jednak nie wydaje się prawdopodobne, by ów stan pierwotny odbiegał zasadniczo od ilości znanych dziś realizacji. Nawet przy założeniu, iż w 1. tercji XVII w. powstało nieco więcej dekoracji sklepień omawianego typu, niż uwzględniono powyżej, daje to przeciętnie około jeden nowy wystrój sztukatorski w ciągu każdego roku.

Zajmijmy się obecnie problemem zależności zachodzącej pomiędzy chronologią a topograficznym umiejscowieniem obiektów. Ścisłej mówiąc, chodzi tu o dwa zagadnienia: pierwsze, chronologia a zasięg, oraz drugie, chronologia a kierunek rozprzestrzeniania się typu.

Dla prześledzenia zasięgu przestrzenno-chronologicznego grupy konieczne jest wyznaczenie punktu odniesienia „O”, w stosunku do którego określać będzie można oddalenie poszczególnych obiektów. Punktem tym będzie lubelski kościół pobernardyński jako obiekt prawdopodobnie naj-

wcześniejszy z rozpatrywanych. Poniżej przedstawiony zostanie układ osi współrzędnych obrazujący zasięg przestrzenno-chronologiczny sztukaterii sklepień renesansu lubelsko-kaliskiego (rys. 1). Na osi odciętych odwzorowano czas (w latach), na osi rzędnych odległość od kościoła lubelskiego (w kilometrach). Naniesione na układ punkty obrazują położenie w nim poszczególnych obiektów. W przypadku, gdy nie sposób ustalić dokładnej daty powstania sztukaterii, przedział czasu, w którym prawdopodobnie powstały, obrazuje odcinek łączący dwa punkty oznaczające daty skrajne.

Od r. 1605 do r. 1620 zarysowuje się pewna prawidłowość w rozszerzaniu się zasięgu typu, polegająca na powolnym, lecz stałym odsuwaniu się obiektów od Lublina i zajmowaniu przez nie coraz odleglejszych pierścieni, nie wykraczających jednak poza zasięg lokalny. Położenie obiektów powstałych przed r. 1610 nie wykracza poza zasięg koła o promieniu 25 km od Lublina. Obiekty powstałe w latach od ok. 1610 do ok. 1615 rozmieszczone są w pierścieniu od 25 km do 50 km od Lublina. Jedynym wyjątkiem jest, datowany hipotetycznie na podstawie znajomości daty odbudowy w r. 1612, wystrój sklepień kościoła św. Mikołaja w Kaliszu. Obiekt ten wiąże się ściśle pod względem formalnym z wystrojem kościoła Franciszkanów w Kaliszu, którego dekoracja sklepień jest dziełem monogramisty PM, znanego z realizacji na tym terenie, pochodzących z okresu po r. 1620. Te podobieństwa formalne w połączeniu z odosobnionym wypadkiem tak odległego przetrwania przed r. 1620 nasuwają pewne wątpliwości co do tak wczesnego datowania stiuków kościoła p. w. św. Mikołaja.

Obiekty powstałe w latach ok. 1615-1620 położone są w pierścieniu od 50 km do 80 km od Lublina.

Po r. 1620 prawidłowość równomiernie postępującego rozszerzania zasięgu została załamana. Z jednej strony sztukaterie tracą charakter lokalno-lubelski, na co zwracał uwagę już Tatarkiewicz³⁵, przerzucając się nagle na odległość blisko 300 km, z drugiej zaś następuje zahamowanie rozszerzania się strefy lokalnego oddziaływania i powrót do prac sztukatorskich w zasięgu rozmieszczenia obiektów powstałych w pierwszym piętnastolecu XVII w. Trwa to do r. 1625. Rozlokowanie obiektów powstałych w latach 1625-1630 odpowiada zasięgowi obiektów powstałych w poprzednim pięcioleciu, z tym, że w okresie tym omawiane realizacje zajmują również pierścien od 90 do 120 km od Lublina. W pierścieniu tym rozlokowane są również obiekty pochodzące z ostatnich trzech lat 1. tercji XVII w.

Następnym z omawianych tu problemów są kierunki przestrzenno-chronologicznego rozprzestrzeniania się typów. Umownym punktem „O” jest tu, jak poprzednio, lubelski kościół pobernardyński – ze względu na swą do-

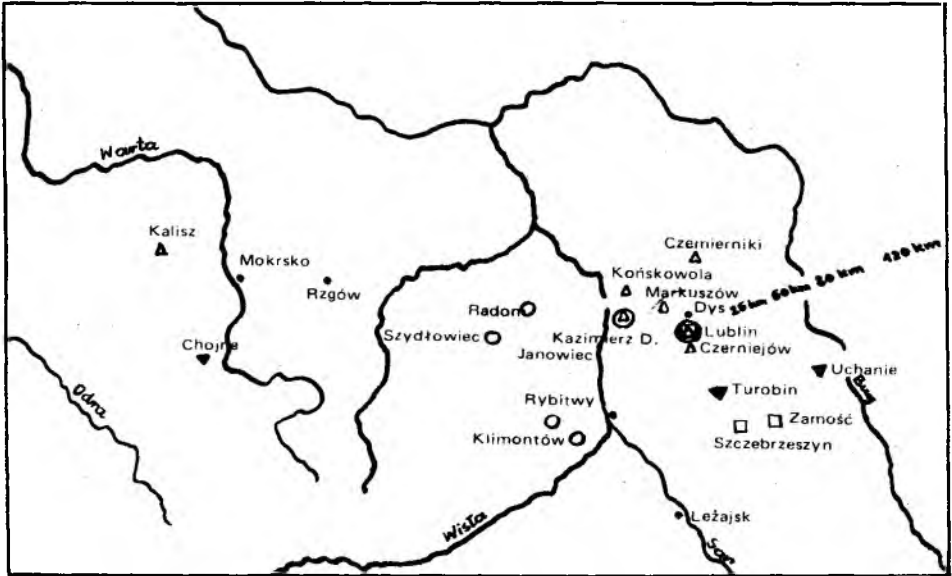
mniemaną prekursorską pozycję w obrębie typu. Z tego też względu właśnie w stosunku do niego określane będzie położenie innych obiektów (rys. 2).

Zamieszczona poniżej mapa ilustruje topograficzne umiejscowienie omawianych sztukaterii sklepień. Narysowane na mapie koncentryczne koła, których środek znajduje się w punkcie oznaczającym Lublin, ilustrują omawiane powyżej granice zasięgu typów w poszczególnych okresach. Rozlokowanie obiektów w poszczególnych pierścieniach nie jest równomierne. Koncentrują się one w niewielkich mikroregionach. Spostrzeżenie to ujawnia ścisły związek kierunków rozprzestrzeniania się sztukaterii z ich zasięgiem w poszczególnych okresach. Do r. 1615 sztukaterie rozprzestrzeniają się ku północnemu zachodowi od Lublina (wyjątek stanowi kościół w Czerniejowie, oddalony o 11 km od Lublina w kierunku południowym). Po r. 1615 następuje raptowne zahamowanie ekspansji typu w kierunku północno-zachodnim. Sztukaterie datowane na lata 1615-1620 znajdują się w odległości 70-80 km od Lublina, ku południowemu wschodowi. Kierunek ten utrzymują przybliżające się do Lublina obiekty z lat 1620-1625. Już jednak w r. 1621 (najpóźniej) następuje daleki przerzut ku zachodowi, na blisko 300 km, gdzie wkrótce potem w trójkącie Kalisz – Mokrsko – Rzgów rozmieści się grupa pięciu obiektów. Jest rzeczą prawdopodobną, iż właśnie dopiero w okresie ok. 1615-1625 powstają stiuki na sklepieniach naw kolegiaty zamojskiej, bowiem z tego właśnie czasu pochodzą zachowane do dziś realizacje znajdujące się na tym terenie. Na możliwość takiego datowania stiuków naw kolegiaty zamojskiej zwracał uwagę Kowalczyk³⁶ podając, nie sprawdzoną niestety, informację o posiadanych przez inż. arch. A. Klimka przekazach źródłowych, datujących sztukaterie na rok 1614.

Po r. 1625 na południowy wschód od Lublina zaprzestano zdobienia sklepień sztukateriami. Powstaje wówczas (do r. 1633) wiele obiektów na południowy zachód od Lublina. Rozrzucone są one rzadko w stosunkowo rozległym mikroregionie. Ich oddalenie od Lublina wynosi od 100 do 150 km. Istnieje jednak kilka obiektów pochodzących z omawianego okresu, położonych poza tym rejonem. Są to głównie zabytki położone w pobliżu Kalisza, a na Lubelszczyźnie kaplica Górskich w Kazimierzu Dolnym oraz kaplica Firlejów w Lublinie.

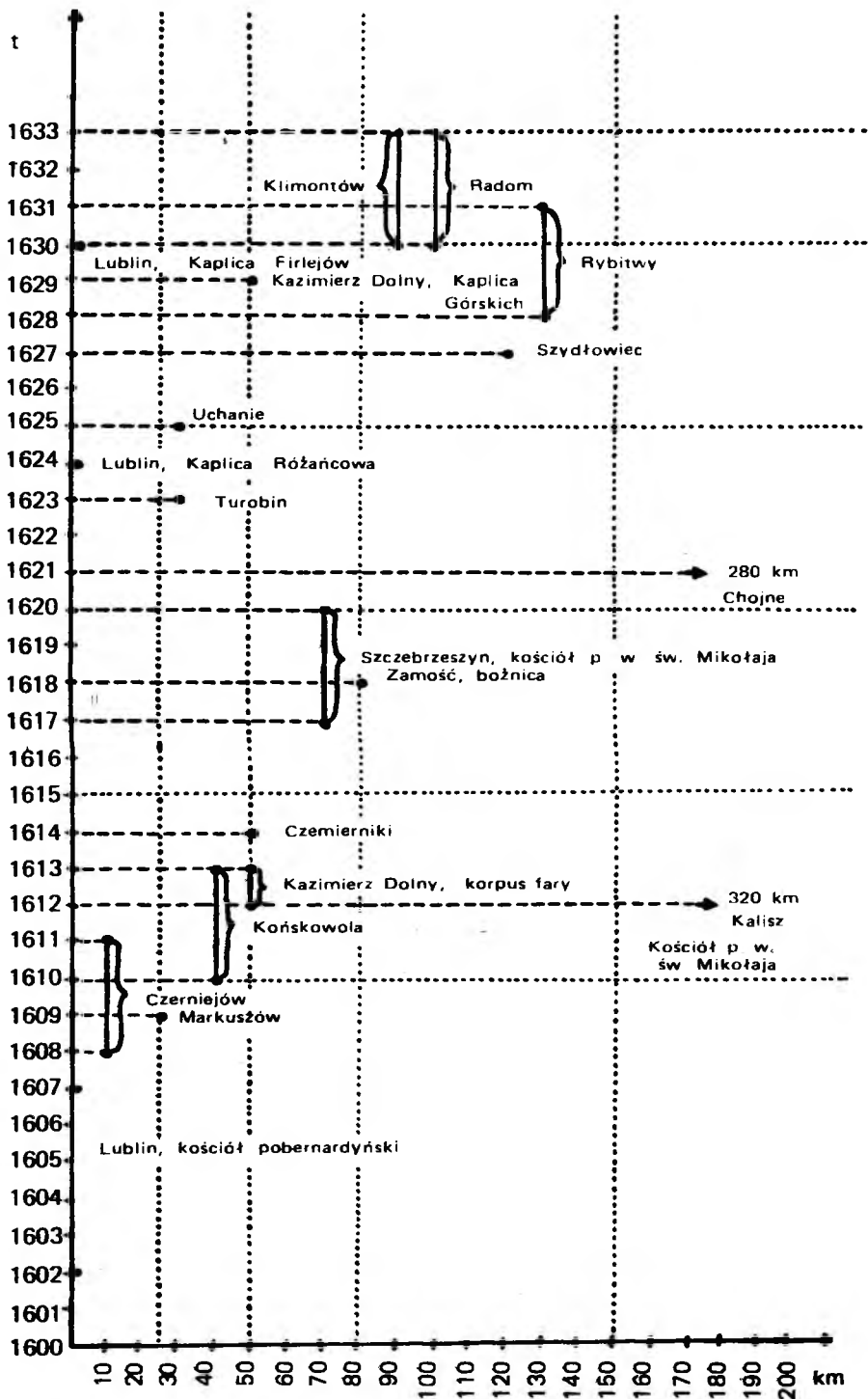
Przedstawione tu dane dostarczające informacji o wzajemnych relacjach czasowych i topograficznych zachodzących pomiędzy poszczególnymi obiektami, ukazując w sposób możliwie pełny obraz badanego zjawiska, stanowią materiał pomocniczy do dalszych prac nad tak wciąż mało znanym fenomenem architektury europejskiej, jaki stanowią dekoracje sztukatorskie tzw. renesansu lubelsko-kaliskiego.

³⁶ Kowalczyk. *Kościół pobernardyński w Lublinie* s. 140.

- ▲ Obiekty powstałe przed 1615 r.
- ◻ Obiekty powstałe w latach 1615-1620
- ▼ Obiekty powstałe w latach 1620-1625
- Obiekty powstałe w latach 1625-1633

1. Topograficzne umiejscowienie sztukaterii sklepień

2. Relacje czasowe i topograficzne zachodzące pomiędzy obiektami